

svetu". Mišljenje je javni društveni čin, razmena značenjskih simbola, reči, ideja, pojmova i oznaka. Gerc je smatrao da ovo gledište čini proučavanje kulture "pozitivnom naukom" (str. 316). Ono što je novo u Gercovom radu i što ga odvaja od tradicije na koju se naslanjao jeste stav da antropologija pripada širem projektu humanističke nauke sa dugom teorijskom i metodološkom tradicijom, zbog čega nije potrebno obnavljati staru distinkciju i metodološku raspravu između prirodnih i duhovnih disciplina. Dalje, da fenomenologija neminovno vodi hermeneutici ili bar fenomenološkom deskriptivnom pristupu. Treća hipoteza svodi se na stav da nikada nije ponudio problemsko-aplikativan metodološki model poput recepta ili niza uputstava koje istraživač treba da sledi. U vezi sa njom, autorka podseća na Gercove reči da interpretativna teorija kulture, i ujedno njeno realno ograničenje, jeste da ona ništa ne predskazuje i ne predviđa u strogom smislu. Poslednja, četvrta hipoteza odnosila se na to da je Gerc debatujući tradicionalne probleme antropološke metodologije ponudio antropološku poetiku zbog čega je percipiran kao "preteča" postmoderne antropologije, što autorka smatra tačnim, ali ne i to da je postmoderne antropolog.

Ljubica Milosavljević

**Saša Nedeljković, *Kultura i nasilje: pojmovi i paradigme*. 2011.
Beograd: Baštinik i Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofskog fakulteta u Beogradu**

Monografija Saše Nedeljkovića, vanrednog profesora na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, predstavlja jedinstven doprinos sagledavanju problema nasilja iz antropološke perspektive i postavlja nezaobilazne temelje za buduće kulturološke studije ovog fenomena koji zauzima sve značajnije mesto u globalnim okvirima. Nudeći konceptualni okvir za antropološko proučavanje nasilja kao i kritički osvrt na istaknute teorijske doprinose u ovoj oblasti u različitim naučnim disciplinama, autor se sistematično upušta u pionirski projekat ucrtavanja granica antropološke perspektive i njenih prednosti i osobenosti, i baca novo svetlo na neke stare teme, istovremeno otvarajući nova pitanja.

Ovo je prva od dve studije istog autora koje pristupaju problemu nasilja iz antropološkog ugla i na celovit način, polazeći od teorijskih razmatranja i definisanja osnovnih pojmova, preko dizajniranja antropološkog proučavanja nasilja, do empirijske primene, čineći tako zaokruženu celinu i putokaz budućim proučavanjima i obaveznu literaturu kako studentima i stručnoj akademskoj publici, tako i svima koji žele da se bliže upoznaju sa mnoštvom pojavnih aspekata nasilja i različitim načinima njihovih promatranja.

U uvodnom obrazlaganju autor redefiniše odnos kulture i nasilja i dovodi u pitanje uobičajenu predstavu o dijametralno suprotstavljenim konceptima, pri čemu se smatra da je kultura nešto konstruktivno, pozitivno i progresivno, dok se na nasilje gleda kao na nešto destruktivno, negativno i antikulturno. Oslanjajući se prvenstveno na interakcionistički pristup koji se fokusira na akcije i reakcije pojedinaca i grupa, autor pažnju usmerava na traženje objašnjenja o tome zašto se određeni pojedinci i činovi označavaju kao nasilni, i prihvatajući shvatanje da nijedan akt nije inherentno devijantan već da ga reakcije drugih i njihovo označavanje čine takvim, otvara prostor za rehabilitaciju koncepta nasilja ali i osudu koncepta kulture. Relativizacijom ovih pojmova i oslobađanjem od vrednosnih odrednica i moralnih sudova uviđamo da jedan čin ne može biti prepoznat kao nasilan van društvenog konteksta, pa prema tome nasilje predstavlja odnos a ne svojstvo ili stanje, i kulturni konstrukt, a ne realnu primordijalnu činjenicu u esencijalističkom smislu. Daljom analizom uviđamo da kultura nikada i nigde nije iskorenila nasilje, već ga je i sama stvarala i izazivala i da ona nudi okvir za nasilje koji je za određene društvene slojeve ili samo društvo prihvatljiv i relativno konstruktivan. Nasilje i kultura mogu dakle zauzimati različite tipove odnosa. Oni mogu biti doživljeni kao ravnopravni partneri ili supranički koncepti, kao dva odvojena domena života. Na njih je moguće gledati i kao na dve različite metode za postizanje ciljeva, odnosno kao različite stepene razvoja. Ideja nenasilja kao potpunog opozita može u ovakvom shvatanju predstavljati moćan mehanizam za razumevanje nasilja samog. Autor izdvaja osobenosti antropološkog pristupa i njegove prednosti prepoznaje u balansiraju između ugla aktera i ugla posmatrača u proučavanom procesu, odnosno u kombinovanju individualnog, interaktivnog i institucionalnog nivoa produkcije društvene stvarnosti. Najveća prednost ovakvog pristupa je u njegovoj fleksibilnosti i aktuelnosti jer se kombinovanjem naučno analitičkog postupka i subjektivnih doživljaja, metodologija gradi u odnosu na predmet istraživanja, a ne na osnovu unapred utvrđene naučne ideologije, pa se sve češće ukida podela na istraživača i predmet istraživanja i pažnja usmerava na istraživačku situaciju. Ovakvim shvatanjima nudi se inovativna mogućnost korišćenja interpretativnih potencijala antropološke discipline kako bi se došlo do autentičnih analiza sopstvenog iskustva.

U prvom delu studije preduzeta su filozofsko-antropološka razmatranja koja razbijaju uobičajene predstave i predrasude i omogućavaju nam da shvatimo da nasilje ne postoji nezavisno u spoljnom svetu, već je deo nas, i pokazuju nam da nasilje nije nečisto samo po sebi, potencirajući ulogu kulture u tom procesu, odnosno njene stigmatizacije. Oslanjajući se na društvena, psihološka i fiziološka ishodišta nasilja, čitaocima je ponuđeno razmatranje uloge rasklojenosti i različitosti, nagona, narcizma, želje, misli i fiziologije u formiranju nasilja, odnosno analiza pristupa u kojima se nasilje posmatra kao posledica ljudskih predispozicija ili prirodnih zakonitosti.

Autor dalje nastavlja sa rastavljanjem fenomena nasilja na osnovne činioce, analizirajući dominantne paradigme kao i pojave i procese koje sa njim stoje u vezi, pri čemu moć predstavlja najznačajniji aspekt, dok su analitički ključevi pronađeni u konceptima kakvi su zlo, bol, konflikt, žrtva, smrt, devijantnost, agresija, strah itd. Autor postavlja brojna pitanja o preduslovima i ambijentu u kojem nasilje nastaje, o osnovnim psihološkim i ontološkim uzrocima takvog ponašanja, o posledicama i emotivnim reakcijama, kao i o učesnicima takvih odnosa i strategijama iskorenjivanja nasilja, odnosno hipotetičkoj mogućnosti nestanka nasilja. Dajući odgovore na ova pitanja, profesor Nedeljković određuje i definiše osnovne koncepte koji se nalaze u direktnoj vezi sa fenomenom nasilja i kroz njihovo definisanje posredno formira potpuno i višestrano shvatanje njega samog.

Kao osnovni preduslovi nasilja nameću se fenomen moći i društveni sukob. Nasilje se posmatra kao devijantni oblik ponašanja koje izazivaju zlo i agresivnost. Njegove posledice su bol, patnja i smrt, a pomisao na nasilje načešće izaziva strah i opet agresivnost što od nas proizvodi devijantne pojedince. Nasilje tako postaje samoproizvodni diskurs i samoodržavajuća praksa. Svet koji karakteriše nasilje konstatno je izložen predstavama o opasnosti, a život u njemu se svodi na upravljanje rizicima. Ako govorimo o tipu odnosa koji se javlja u nasilnoj situaciji, on se svodi na opoziciju nasilnik-žrtva, a ukoliko uzimamo perspektivu roda, muška kultura je tako kultura nasilja. Kazne i društvene sankcije su strategije za iskorenjivanje i kontrolisanje nasilja, a idealni model se javlja u formi nenasilnog životnog stila, odnosno nenasilja.

Moć je prikazana kroz njene različite aspekte kakvi su autoritet i kontrola, gde naročito važno mesto zauzima kontrola diskursa. Konflikt se javlja kao jedan od najbitnijih analitičkih pojmova za razumevanje nasilja. Strah, opasnost i rizik analizirani su i svetlu njihovih vremensko-prostornih određenja i kulturnih konstrukcija, dok je bol razmatran kroz teorijsku debatu o njegovoj prirodi, odnosno analizi u kolikoj meri je reč o problemu uma, a kolikoj o problemu tela. Nasilna situacija postavljena je kao plodno tle za formiranje uloge žrtve koja predstavlja značajnu paradigmu nasilja i neizostavni činilac nasilnog odnosa. Autor nalazi da se nasilje uglavnom prikazuje kao prekomernost u upotrebi sile i ističe neophodnost postojanja namere povređivanja. Definisanjem modela totalnog nasilja koji uključuje nameru da se neko povredi, nasilno ponašanje, proizvođenje drugih u žrtve, nanošenje povrede ili bola sa trajnim posledicama, verovanje u ispravnost nasilnog ponašanja i upotreba nasilja kada je ono neizazvano ili nepotrebno, postavlja se kriterijum na osnovu koga je moguće po stepenu ispunjenosti ovih zahteva definisati određenu pojavu kao nasilnu.

U trećem i četvrtom poglavlju autor se bavi različitim pokušajima definisanja nasilja i kulture, njihove klasifikacije i stigmatizacije. Najfunkcionalnijim definicijama se pokazuju one koje nasilje definišu kao nametanje volje neko-

me, odnosno nanošenje štete kao i definicije koje uključuju pojmove moći i manipulacije, dok se kultura sagledava iz antropološke perspektive, kao određeni obrazac sa značenjima koja se pridaju raznim oblicima ponašanja, pri čemu se pokazuje način na koji ona korespondira sa idejom nasilja i odbacije shavatanje o suštinskoj suprotnosti ova dva koncepta.

Autor u narednim poglavljima analizira udeo nasilja u velikim sociološkim, antropološkim i psihološkim teorijama, primećujući paradoks da nasilje nije direktno upotrebljeno u njihovoj konstrukciji. Vešto je ipak apstraktovan implicitni sadržaj ovog tipa u delima Marksa, Dirkema, Frojda i Froma, gde nasilje zauzima različite uloge i značaj, ali je po pravilu jedan od glavnih predmeta istraživanja. Marks i Dirkem svoju pažnju usmeravali su na društvene odnose i nasilje društva nad pojedincem, dok su se Frojd i From koncentrisali na duševni život pojedinca.

Rene Žirar i Barbara Erenrajh nalaze se u središtu autorove analize koja pokazuje način na koji su stvorili teorije po kojima je nasilje u osnovi i strukturi kulture. Oni na kulturu gledaju kao na neurozu koja je nastala kao pokušaj konstruktivnog prerađivanja teške traume u praistoriji. Nasilje u primitivnim društvima prikazano je kroz delo Pjer Klastra, koji bazira svoju teoriju na uverenju da je rat bio jedan od osnovnih pokretača društvenih odnosa u primitivnim zajednicama, a da je njegov konstruktivni pandan bila razmena.

Ova studija na veoma uspešan način pored pružanja teorijske baze i naopodnog konceptualnog aparata, pruža i perspektivu isprepletanosti pojmova kulture i nasilja i pozicionira ulogu antropologa u izučavanju ovog fenomena. Nasilje se posmatra kao proces, ali ono nije tako jednostavno da bi se tumačilo isključivo kao odnos ili komunikacijski događaj. Autor nas ostavlja sa pitanjem "da li je nasilje nus produkt društvenog života ili osnovno sredstvo društvene realizacije?". Čini se da veći broj sličnih studija može pomoći da dođemo do ovog odgovora, ali i novih pitanja. Profesor Nedeljković neka od njih pruža već u nastavku ovog dela, primenjujući teorijske postavke iznesene u ovoj knjizi.

Mladen Stajić